

ZAMONAVIY TA'LIM MUHITIDA AXBOROT XAVFSIZLIGIGA OID MUAMMOLAR VA ULARNING PEDAGOGIK OQIBATLARI

Mamadaliyeva Sug'diyona Ilxomjon qizi

Farg'ona ilg'or kasbiy mahorat texnikumi Informatika va axborot

texnologiyalari fani katta o'qituvchisi

e-mail: ibrohimovasugdiyona98@gmail.com

Ilmiy rahbar: Muxtarov Farrux Muhammadovich

pedagogika fanlari doktori DSc, Markaziy Osiyo tibbiyot universitetining

Biofizika va axborot texnologiyalari kafedrası mudiri.

e-mail: farruhmukhtarov@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada zamonaviy raqamli ta'lim muhitida ta'lim oluvchilar duch kelayotgan axborot xavfsizligi muammolari hamda ularning o'quv faoliyati, ijtimoiy munosabatlari va shaxsiy rivojlanishiga ta'siri tahlil qilinadi. Shaxsiy ma'lumotlarning himoyasizligi, fishing va ijtimoiy muhandislik, kiberbulling, yolg'on axborot tarqalishi hamda kundalik raqamli xavfsizlik qoidalariga rioya qilmaslik asosiy xavf omillari sifatida ko'rib chiqiladi. Muammolarni guruhlashda ularning kelib chiqish omili, ta'lim oluvchiga ehtimoliy ta'siri va pedagogik profilaktika imkoniyatlari o'rtasidagi bog'liqlikka e'tibor qaratildi hamda pedagogik oqibatlari izohlanib, ularni kamaytirishga qaratilgan ta'limiy yondashuvlar taklif etiladi.

Kalit so'zlar: Raqamli ta'lim, axborot xavfsizligi, shaxsiy ma'lumotlar, kiberbulling, fishing, media savodxonlik, pedagogik oqibatlar, raqamli madaniyat.

Kirish: Raqamli texnologiyalar ta'lim mazmuni, o'qitish usullari va ta'lim oluvchilarning o'zaro muloqotini sezilarli darajada o'zgartirdi. Elektron ta'lim platformalari, bulutli xizmatlar, messenjerlar va sun'iy intellektga

asoslangan vositalar axborotga tezkor kirish hamda hamkorlikda ishlash imkonini beradi. Shu bilan birga, raqamli muhitda o'qish shaxsiy ma'lumotlar, onlayn muloqot, axborotning ishonchliligi va hisob qaydnomalarini himoyalash bilan bog'liq yangi mas'uliyatni ham yuzaga keltiradi. Axborot xavfsizligini faqat texnik vositalar yoki antivirus dasturlari bilan bog'lash yetarli emas. Ta'lim oluvchining xavfni anglay olishi, shubhali xabarni tekshirishi, o'z ma'lumotlarini ehtiyot qilishi va noxush raqamli vaziyatda to'g'ri qaror qabul qilishi ham muhim. Shu sababli axborot xavfsizligi pedagogik muammo sifatida ham o'rganilishi lozim: xavfli holatlar o'quv jarayoniga qanday ta'sir qiladi va ta'lim tashkiloti ularning oldini olish uchun qanday sharoit yaratishi kerak?

Asosiy qism: Elektron ta'lim platformalaridan foydalanishda ism-familiya, elektron pochta, topshiriqlar, baholar, suratlar va muloqot yozishmalari kabi ma'lumotlar qayta ishlanishi mumkin. Ta'lim oluvchi ma'lumot qaysi xizmatda saqlanishi, kimlar bilan ulashilishi yoki qanday maqsadda ishlatilishini har doim ham anglamaydi. Ochiq profil, kuchsiz parol, bir xil parolni turli xizmatlarda qo'llash yoki tasdiqlash kodini boshqalarga yuborish hisob qaydnomasi egallab olinishi xavfini oshiradi. Pedagogik jihatdan xavfsizlik qoidalarini bilish bilan ularni amalda qo'llash bir xil emas. Shu sababli ta'lim jarayonida maxfiylik sozlamalarini ko'rib chiqish, kuchli va takrorlanmaydigan parol tanlash hamda ko'p bosqichli autentifikatsiya ahamiyatini tushuntirish kabi amaliy mashg'ulotlar tashkil etilishi maqsadga muvofiq.

Bundan tashqari fishing xabarlarini ko'pincha rasmiy tashkilot yoki tanish shaxs nomidan yuborilib, foydalanuvchini havolani ochishga, parol kiritishga yoki fayl yuklab olishga undaydi. Bunday xabarlar imtihon jadvali, stipendiya, o'quv topshirig'i yoki akkaunt bloklanishi haqidagi shoshilinch ogohlantirish shaklida bo'lishi mumkin. Ijtimoiy muhandislikda texnik zaiflikdan ko'ra insonning ishonchi, qo'rquvi yoki shoshqaloqligidan foydalaniladi. Bu muammo ta'lim oluvchilarning raqamli xizmatlarga bo'lgan ishonchini pasaytirishi va

o'quv jarayoniga kirishni vaqtincha cheklashi mumkin. Profilaktikada shubhali xabar belgilarini aniqlash, jo'natuvchi manzilini tekshirish, havolani bosishdan oldin manbani mustaqil kanal orqali tasdiqlash va hodisa haqida mas'ul shaxsga xabar berish algoritmlarini mashq qildirish kerak.

Guruh chatlarida haqoratlash, masxara qiluvchi suratlarni tarqatish, shaxsiy yozishmalarni ruxsatsiz e'lon qilish yoki biror ta'lim oluvchini ataylab muloqotdan chetlatish raqamli muhitdagi xavfli holatlardir. Bunday vaziyatlar darsdan tashqarida yuz bersa ham, ta'lim tashkilotidagi munosabatlarga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Jabrlangan ta'lim oluvchi onlayn mashg'ulotlarda faol qatnashishdan qochishi, savol berishga tortinishi yoki guruhga tegishlilik hissini yo'qotishi ehtimoli mavjud. Shu kabi holatlarda kiberbullingga qarshi yondashuv faqat jazolash bilan cheklanmasligi kerak. Ta'lim tashkilotida murojaat qilishning tushunarli va maxfiy yo'li, holatni qayd etish tartibi, jabrlanuvchini qo'llab-quvvatlash hamda raqamli muloqot etikasi bo'yicha muntazam ishlar bo'lishi lozim. Ta'lim oluvchilar haqoratli kontentni qayta tarqatmaslik, dalillarni xavfsiz saqlash va ishonchli kattaga yoki mas'ul xodimga murojaat qilishni bilishi zarur.

Yolg'on va manipulyativ axborot haqida so'z olib boradigan bo'lsak, internetdagi axborotning tez tarqalishi uning to'g'riligini kafolatlamaydi. Soxta yangiliklar, kontekstdan uzib olingan tasvirlar, noto'g'ri statistik ma'lumotlar va sun'iy ravishda yaratilgan audio yoki tasvirlar ta'lim oluvchini chalg'itishi mumkin. Axborot manbasini tekshirmasdan foydalanish referat, loyiha va taqdimotlar sifatiga ham ta'sir qiladi. Bunday muammoning oldini olishda media va axborot savodxonligi muhim o'rin tutadi. Ta'lim oluvchilar muallif, e'lon qilingan sana, dalillar, manbaning obro'si va boshqa mustaqil manbalardagi tasdiqni tekshirishga o'rgatilishi kerak. O'qituvchi manbalarni taqqoslash va xulosani dalillar bilan asoslashni talab qiluvchi topshiriqlardan foydalanishi mumkin.

Qurilmani ekran qulfi bilan himoyalamaslik, dastur va tizim yangilanishlarini uzoq vaqt o'rnatmaslik, noma'lum manbadan fayl yuklab olish yoki umumiy kompyuterda hisobdan chiqmaslik kichik xatodek ko'rinsa-da, jiddiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Umumiy qurilmalarda saqlanib qolgan akkauntlar va yuklab olingan hujjatlar boshqa foydalanuvchilarga ma'lumotlarni ko'rish yoki o'zgartirish imkonini berishi mumkin. Xavfsiz raqamli odatlar bir martalik ma'ruza bilan emas, kundalik ta'lim amaliyoti orqali shakllantirilishi kerak. Har bir mashg'ulotda qurilmani xavfsiz ishlatish, fayllarni ishonchli joyda saqlash, zaxira nusxa yaratish va umumiy qurilmadan to'g'ri chiqish kabi amallarni eslatib borish foydali.

Pedagogik profilaktikani tashkil etish yo'nalishlari

1. Vaziyatli va muammoli topshiriqlar

Ta'lim oluvchilarga soxta xabar, shubhali havola yoki maxfiylik sozlamalari bilan bog'liq o'quv vaziyatlari berilib, xavf belgilarini topish va xavfsiz harakatlar ketma-ketligini asoslash so'ralishi mumkin. Bunda haqiqiy shaxsiy ma'lumotlar yoki zararli havolalardan foydalanmasdan, maxsus tayyorlangan xavfsiz misollar qo'llanadi.

2. Axborotni tekshirish ko'nikmasini rivojlantirish

Darslarda bir mavzuga oid bir nechta manbani taqqoslash, muallif va sanani aniqlash, dalil bilan fikrni ajratish, tasvirning asl kontekstini tekshirish kabi amaliy mashqlarni qo'llash mumkin. Bu usul axborot xavfsizligini faqat texnik himoya emas, balki tanqidiy fikrlash va mas'uliyatli qaror qabul qilish bilan bog'laydi.

3. Aniq murojaat va javob berish tartibi

Ta'lim tashkiloti shubhali akkaunt faolligi, ma'lumotlarning ruxsatsiz tarqalishi yoki kiberbulling holatida kimga va qanday murojaat qilish kerakligini aniq belgilashi zarur. Tartib sodda, tushunarli va imkon qadar maxfiy bo'lishi

kerak. Ta'lim oluvchilar muammoni xabar qilgani uchun kamsitilmasligi, murojaatlar esa belgilangan tartibda ko'rib chiqilishi lozim.

4. Oila, pedagog va texnik mutaxassis hamkorligi

Axborot xavfsizligi bo'yicha yagona talablar oila va ta'lim tashkilotida bir-biriga zid bo'lmasligi muhim. Ota-onalar yoki vasiylar bilan maxfiylik, ekran vaqti, onlayn muloqot va xavfli vaziyatlarda yordam so'rash masalalarini muhokama qilish mumkin. Texnik mutaxassislar qurilma va platformalarni himoyalashga ko'maklashsa, pedagoglar xavfsiz xulq, media savodxonlik va o'zaro hurmatni rivojlantiradi.

Xulosa: ko'rib chiqilgan muammolar bir-biridan alohida mavjud bo'lmaydi. Masalan, fishing xabari shaxsiy ma'lumotlarning oshkor bo'lishiga olib kelishi, o'g'irlangan akkaunt esa kiberbulling yoki yolg'on xabar tarqatish uchun ishlatilishi mumkin. Shu bois profilaktika faqat bitta xavf turiga qaratilmasdan, texnik, xulqiy va pedagogik choralarni o'zaro uyg'unlashtirishi kerak.

Ta'lim oluvchini barcha xavflardan to'liq himoya qilishni va'da qilish real emas. Maqsad — xavfni erta sezish, zarar ehtimolini kamaytirish, hodisa yuz berganda tez va to'g'ri harakat qilish hamda ta'lim jarayonini imkon qadar uzluksiz davom ettirishga yordam beradigan muhit yaratishdir. Keyingi empirik tadqiqotlarda taklif etilgan yondashuvlarning samaradorligini aniqlash uchun boshlang'ich va yakuniy diagnostika, vaziyatli topshiriqlar, kuzatuv hamda ta'lim oluvchilar fikrini o'rganish usullaridan foydalanish mumkin. Muammolarni kamaytirish uchun nazariy tushuntirishni amaliy vaziyatlar bilan uyg'unlashtirish, axborot manbalarini tekshirishga o'rgatish, xavfsiz murojaat mexanizmlarini yaratish va oila-pedagog-texnik mutaxassis hamkorligini yo'lga qo'yish lozim. Demak, axborot xavfsizligi ta'linda faqat texnik talab emas, balki xavfsiz, hurmatga asoslangan va uzluksiz o'quv muhitini ta'minlashga xizmat qiladigan pedagogik vazifadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi "Axborot xavfsizligi to'g'risida"gi Qonuni, 2020-yil.
2. Axborot xavfsizligi bo'yicha o'quv qo'llanma. Toshkent: TATU nashriyoti, 2024.
3. Mukhtarov, F. . (2023). IMPROVING THE METHODOLOGY OF TEACHING THE SCIENCE OF "CYBERSECURITY FUNDAMENTALS" IN THE CONDITIONS OF
4. Mukhtarov, F. M. (2023). THE POWER OF CYBERSECURITY EDUCATION: DEFENDING AGAINST DIGITAL THREATS. GOLDEN BRAIN, 1(26), 63–66.
5. Комплексная безопасность образовательных организаций: теория и практика [Электронный ресурс]: сборник материалов всероссийской научнопрактической конференции 5-6 декабря 2017 г. г. Москва / редкол.: М.В. Дулясова и др.; под общ. Ред. Д.э.н., проф. М.В. Дулясовой. –Уфа : Издво «Восточная печать», 2017 –268 с.
6. Saidov, J., Irsaliyev, F., Temirxolova, B., & Ismoilova, C. (2024). TALABALARNING BILIM OLISHGA BO'LGAN QIZIQISHLARINI OSHIRISH MUAMMOLARI. Центральноеазиатский журнал междисциплинарных исследований и исследований в области управления, 1(2), 134-137.